

ГЛУХОВЕРЯ В. А.,
кандидат юридичних наук, ректор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ВПЛИВ СВІТОВИХ СТАНДАРТІВ НА СУЧАСНИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ

У статті досліджуються новели законодавства України, пов'язані з реформуванням органів внутрішніх справ і підвищенням іміджу поліцейської діяльності, в тому числі шляхом надання їм широкого кола повноважень у відповідності до європейських стандартів.

Ключові слова: статус, служба, гарантії професійної діяльності, Національна поліція, європейські стандарти.

В статье исследуются новеллы законодательства Украины, связанные с реформированием органов внутренних дел и повышением имиджа полицейской деятельности, в том числе путем предоставления им широкого круга полномочий в соответствии с европейскими стандартами.

Ключевые слова: статус, служба, гарантии профессиональной деятельности, Национальная полиция, европейские стандарты.

The article examines legislation of Ukraine, connected with reforming of internal Affairs bodies and improving image of policing, including by providing them with a wide range of authority in accordance with European standards.

Key words: status, service, warranty professional activity, national police, European standards.

Вступ. Демократичні перетворення в країні завжди пов'язуються з реформуванням органів державної влади. Нині в Україні відзначається стрімке становлення нового органу центральної виконавчої влади – Національної поліції, яка замінила міліцію в Україні, статус якого визначено у Законі України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII [1].

Підставою для таких перетворень стали не лише потреба виконати вимоги Євросоюзу на шляху до вступу до нього України, а й переконливі дані про наднизький рівень довіри населення до міліції, яка позиціонувалась, як озброєний орган виконавчої влади, який покликаний захищати права і свободи. Виходячи з подій, які відбулися в Україні за останні роки, сподівання та прагнення громадян отримати належний рівень правопорядку призвели до розуміння потреби змінити відношення до громадян правоохоронних органів. У першу чергу, реформування торкнулось органів внутрішніх справ і розпочалось із міліції. Кінцевим результатом реформування поліції керівництвом країни визначено досягнення довіри до цього відомства з боку суспільства. Реалізація цієї мети передбачає необхідність розвитку сервісних функцій поліції у сфері публічного порядку та безпеки, підвищення ефективності її діяльності у всіх сферах взаємовідносин із громадянами, досягнення високої мобільності і оснащеності поліцейських, а також оптимізації витрат, функціональної та штатної структури поліцейських сил [2].

Безумовно, грандіозні зміни правоохоронної системи не могли залишитись без уваги сучасних дослідників. Водночас комплексні дослідження адміністративно-правових за-

сад системи та структури МВС України з урахуванням європейських стандартів і новітніх перетворень у науці відсутні. Безумовно, вагомим підґрунтям для вивчення питань, пов'язаних із удосконаленням діяльності поліцейських, стали наукові праці відомих учених у галузі адміністративного права, зокрема: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, В.М. Гарашука, І.П. Голосніченка, С.М. Гусарова, К.К. Афанасьєва, І.Б. Коліушка, В.К. Колпакова, Р.А. Калюжного, А.Т. Комзюка, Т.О. Коломoeць, Б.П. Кондрашова, Є.В. Курінного, Т.П. Мінки, Р.В. Миронюка, О.В. Негодченка, Ю.П. Солов'я, О.В. Кузьменка, Г.М. Писаренка, В.П. Тимошука, В.В. Черникова та інших.

Результати дослідження. Без перебільшення можна стверджувати, що надання кардинально нового правового статусу поліцейському в Україні цілком обумовлено сучасною потребою поновити партнерство між органами влади та населенням. Саме він є найбільш вагомою категорією, що визначає спрямованість діяльності та повноваження поліції, у тому числі у стосунках із державою та суспільством.

Під правовим статусом державного органу, як правило, розуміють певну сукупність повноважень юридично-владного характеру, реалізація яких забезпечує виконання покладених на нього завдань. Аналіз юридичної літератури переконує, що питання правового статусу традиційно зводиться до визначення його компетенції, встановленого законодавством кола прав та обов'язків. Однак у більш широкому сприйнятті даної категорії до правового статусу слід віднести також призначення органу, його завдання, функції, повноваження (обов'язки і права), відповідальність, форми, методи та цілі діяльності. Крім того, в юридичній літературі використовуються й такі поняття, як «спеціальний правовий статус», під яким розуміють правовий статус особи у сфері професійної трудової діяльності [3; 4, с. 86] та «правовий статус службовців», який являє собою сукупність прав, обов'язків, обмежень, заборон, відповідальності, встановлених законодавством для окремих категорій посадових осіб [5, с. 125].

Стаття 59 Закону України «Про Національну поліцію» визначає службу в поліції, як державну службу особливого характеру, яка є професійною діяльністю з виконання покладених на поліцію повноважень. Державна служба є важливим правовим інститутом у справі розвитку української державності, оскільки успішне функціонування всієї суспільно-політичної системи не може існувати без відповідної професійної службової діяльності. У ст. 1, 3 Закону України «Про державну службу» визначається, що державна служба – це професійна діяльність, у тому числі з надання адміністративних послуг, а одним із основних принципів її є професіоналізм [6].

Отже, як професійний інститут діяльність поліції передбачає виконання посадових обов'язків особами, які обіймають державні посади, мають спеціальні звання, які обмежені штатними посадами, і отримують за свою працю грошову винагороду за рахунок коштів Державного бюджету (ст. 80–85 Закону України «Про Національну поліцію»).

На поліцейських покладено завдання служіння народу шляхом виконання покладених на них повноважень, пов'язаних із регулюванням і наглядом за різними сферами життєдіяльності суспільства. До послуг, які відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» надає поліція, належать: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидія злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Перелічені послуги утворюють специфіку і особливий характер діяльності поліцейського, який зобов'язаний професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків і наказів керівництва (п. 5 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»).

Різноманітні новели законодавства покликані перетворити статус поліцейського органу з карального на сервісний. Зокрема, принципово новими у Законі України «Про Національну поліцію» обов'язками поліцейського є надання особі домедичної допомоги, навіть правопорушнику (п. 14, ч. 1 ст. 14), послуга поліцейського піклування (ст. 41), активного

застосування зброї (ст. 46), а в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУПАП) та відповідних інструкціях [10] – незалежність в одноособовому прийнятті рішень у справі про адміністративне правопорушення (ст. 247, 258 та інші) [7].

Ці та багато інших законодавчих новел стосуються статусу поліцейського і завдячують європейським стандартам з організації діяльності поліцейських, європейське законодавство надає потужний арсенал основоположних принципів і настанов щодо правового статусу поліцейських, прояснює цінності та норми, які вимагаються від поліції в сучасному демократичному суспільстві. В Указі Президента України «Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи» чітко встановлено необхідність наближення правових засад діяльності правоохоронних органів до європейських стандартів [8].

В основу діяльності вітчизняних поліцейських – у Закон України «Про Національну поліцію» покладено правові норми, що містяться у Рекомендації (2001) Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про європейський кодекс поліцейської етики», ухваленій Комітетом Міністрів 19 вересня 2001 на 765 засіданні заступників міністрів, Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку від 17 грудня 1979 р., Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію», Декларації Міжнародної організації праці про основоположні принципи в сфері праці та механізм її реалізації, прийнятої Генеральною конференцією Міжнародної організації праці на її 86-й сесії. Їх аналіз і узагальнення дає можливість виокремити гарантії професійної діяльності поліцейського, які мають триєдиний характер:

1. Права та обов'язки поліцейського, передбачені службовою необхідністю та доцільністю по відношенню до громадян, а також захист громадян від непрофесійної діяльності поліцейського:

- поліція і вся поліцейська діяльність повинні поважати право на життя кожного;
- поліція не повинна за жодних обставин вчиняти, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування або нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Поліція повинна виконувати свої завдання справедливо, керуючись, зокрема, принципами неупередженості та недискримінації;
- поліція може застосовувати силу тільки у разі суворой необхідності і тільки в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети. Поліція завжди повинна пересвідчуватися у правомірності своїх дій;
- персонал поліції повинен виконувати накази, правомірно прийняті їх керівництвом, але вони зобов'язані утримуватися від виконання наказів, які є явно протиправними, і доповідати про такі накази без страху покарання;
- поліція може втручатися в право особи на недоторканність приватного життя тільки у разі суворой необхідності і тільки для легітимної мети;
- поліція у своїй діяльності повинна завжди пам'ятати про основоположні права кожного, такі як свобода думки, совісті, релігії, висловлення поглядів, мирні зібрання, пересування і безперешкодне користування своїм майном;
- персонал поліції повинен діяти чесно, з повагою до суспільства і особливою увагою до осіб, які належать до найбільш уразливих груп;
- під час поліцейського втручання персонал поліції повинен зазвичай бути в змозі надати підтвердження свого поліцейського статусу і службове посвідчення, негайно поінформувати кожного заарештованого зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення;
- поліцейський, який здійснює затримання особи, арешт або веде розслідування справи, здійснює лише повноваження, надані йому законом.

2. Гарантії трудових, соціально-економічних прав та інтересів поліцейських:

- без будь-якої дискримінації поліцейський має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення;

- поліцейський має право на підвищену заробітну плату з урахуванням особливих факторів несення служби, таких як підвищений ризик і ненормований робочий графік;
- організація поліції повинна містити ефективні заходи для забезпечення чесності та належного виконання своїх обов'язків службовцями поліції, зокрема, щоб гарантувати повагу до основоположних прав і свобод особи, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини;
- професійна організація поліції повинна гарантувати своїм представникам можливість участі в обговоренні питань, що стосуються професійного статусу поліції, порушувати судочинство в інтересах групи співробітників поліції, окремого поліцейського;
- поліцейські мають бути забезпечені спеціальними заходами з охорони здоров'я і безпеки, враховуючи особливий характер роботи поліції.

3. Гарантії професійної діяльності поліцейського від свавілля керівництва:

- організація поліції повинна забезпечувати чітку субординацію в поліції. Завжди має бути можливість визначити, хто є кінцевим керівником, який несе відповідальність за дії або бездіяльність персоналу поліції;
- поліцейський повинен виконувати вказівки, видані належним чином його вищим керівником, але він повинен утримуватися від виконання вказівок, якщо йому відомо або має бути відомо про те, що вони незаконні;
- поліцейський повинен нести особисту відповідальність за свої власні дії і через незаконні дії чи бездіяльність, вчинені за його вказівкою. Повинен існувати чіткий ланцюжок вказівок і можливість встановлення начальника, відповідального в кінцевому підсумку за дії або бездіяльність поліцейського;
- жодні кримінальні та дисциплінарні заходи покарання не можуть бути застосовані щодо поліцейського, який відмовився виконувати незаконний наказ;
- при відсутності загрози заподіяння безпосереднього та непоправного збитку він повинен вжити заходів щодо запобігання наслідків цього правопорушення або його рецидиву шляхом доповіді ситуації своїм безпосереднім начальникам. Якщо це не призведе до бажаних результатів, він може звернутися до вищого керівництва;
- поліцейські повинні отримувати ясні і чіткі вказівки щодо порядку та обставин застосування зброї;
- у випадку дисциплінарного чи кримінального переслідування, порушеного відносно співробітника поліції, він має право висловитися на свій захист і скористатися послугами адвоката;
- поліцейський, щодо якого були застосовані дисциплінарні заходи або призначено покарання, повинен мати право оскарження у незалежному і неупередженому суді;
- у період окупації та після її закінчення ніякі каральні або дисциплінарні санкції не можуть накладатися на поліцейського, який сумлінно виконав вказівку влади, що вважається в той час законною, і коли виконання такої вказівки входило в обов'язки даної поліцейського.

Підвищення статусу поліцейського в Україні об'єктивно виражено в широко обговорюваній так званій «презумпції правоти поліцейського», як гарантії його професійної діяльності, оскільки ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію» безкомпромісно зобов'язує всіх фізичних та юридичних осіб виконувати його законні вимоги. Це базується на визнанні положення про те, що поліцейський є представником центрального органу виконавчої влади і діє від імені держави під час виконання ним службових обов'язків.

Мета діяльності поліції щодо забезпечення верховенства права включає два різні, але взаємопов'язані обов'язки: забезпечувати дотримання офіційних законів, належним чином прийнятих державою, що включає забезпечення загального стану публічного спокою та пов'язаний з цим обов'язок суворо обмежуватися власними визначеними повноваженнями, утримуючись від будь-яких свавільних дій і дотримуючись особистих прав і свобод представників громадськості. Верховенство права передбачає не тільки, що робиться, але і те, як це робиться. При виконанні своїх обов'язків поліція повинна дотримуватись індивідуальних

прав громадян, включаючи права людини і свободи людини, і не вчиняти свавільних або протиправних дій.

Вітчизняним законодавцем підкреслюється, що поліція зобов'язана поважати міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав людини, а саме конфіденційність деяких відомостей, недоторканність особистості, принцип презумпції невинуватості, міркування безпеки тощо. Звісно, у поліції завжди буде певна свобода дій для досягнення рівноваги між інтересами служби.

До речі, виходячи з цього, вимога поліцейського (як і його розпорядження) є індивідуальним актом управління (адміністративним актом), юридично владним рішенням, яке зобов'язує фізичну особу – громадянина, іноземця або особу без громадянства, в тому числі будь-яку посадову особу чи юридичну особу чинити певним чином. Указані повноваження поліцейського кореспондуються з його обов'язком роз'яснити особі конкретне нормативне положення, яке посвідчує його право звернутися до громадянина, а також надати можливість особі усвідомити висловлені до нього вимоги. При цьому безумовною вимогою є наявність поліцейської атрибутики – однострою, жетона та посвідчення. Зазначене впливає з наявності у законодавстві норм відповідальності осіб, які не виконують законні вимоги поліцейського або перешкоджають його службовій діяльності.

Так, за невиконання законного розпорядження або вимоги поліцейського передбачена адміністративна відповідальність у ст. 185 КУПАП, яка полягає у злісній непокорі законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов'язків, тобто у відмові від виконання наполегливих, неодноразово повторених законних вимог чи розпоряджень працівника міліції при виконанні ним службових обов'язків або відмова, виражена в зухвалій формі, що свідчить про явну зневагу до осіб, які охороняють громадський порядок. Стаття 185-7 КУПАП передбачає відповідальність за публічні заклики в будь-якій формі до невиконання розпоряджень або вимог поліцейського у зв'язку з виконанням ним обов'язків по охороні громадського порядку або поширення завідомо неправдивих відомостей з метою провокації непокори законній вимозі поліцейського, якщо ці дії призвели до порушення громадського порядку [7].

Більш суворя – кримінальна відповідальність, передбачена за опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, у тому числі під час виконання ним обов'язків щодо охорони громадського порядку (ст. 342 КК України), а також за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, тобто будь-який вплив із метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення (ст. 343 КК України) [11].

Однак питання про відповідальність поліцейський може порушити лише в тому разі, якщо особа усвідомлює, хто звертається до неї з вимогою. У зв'язку з цим поліцейський, який перебуває у форменому одязі та має спеціальний жетон, перед зверненням до особи з вимогою або при здійсненні дій, що обмежують їх права і свободи, зобов'язаний пред'явити своє службове посвідчення на їх вимогу (ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»).

Дотримання такого порядку в ряді ситуацій може бути недоречним або неможливим (стан необхідної оборони, крайньої необхідності тощо). Отже, як правильно зазначають науковці, якщо поліцейський без форменого одягу, не має жетону чи не встигнув з урахуванням ситуації, обстановки підтвердити його належність до поліцейської служби, вирішення питання про відповідальність за непокору його розпорядженню чи протидію буде вважатися такою, яка вчинена стосовно приватної особи [12].

Особа має право не виконувати незаконні вимоги і навіть чинити опір їх примусовому вчиненню у встановлених законодавством межах необхідної оборони і крайньої необхідності. Законність вимог поліцейського полягає у необхідності здійснювати свою діяльність лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України, та забороні віддавати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази; заміщати законність службовою, економічною або іншою доцільністю.

Складним є питання про те, чи будь-яку вимогу поліцейського, яку особа уявляє незаконною, вона має право не виконувати, адже поліцейський має певну ступінь самостійності

в прийнятті рішень, можливість власного розсуду, під яким слід розуміти вибір законного, ефективного, пропорційного та необхідного, на думку поліцейського, заходу відповідно до ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію». Проте так званий «людський фактор» не виключає можливість прийняття неоптимального і навіть незаконного рішення. Більше того, в основу рішення поліцейського у момент його прийняття можуть бути покладені тактичні, оперативні міркування або службова необхідність, які очевидно невідомі пересічній особі.

Наприклад, ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію» дає поліцейському право обирати та застосовувати до особи необхідний на його думку превентивний захід із одинадцяти передбачених у законі. Неправильне правозастосування не може мати місця, оскільки поліцейський діє на власний розсуд, але в межах законного повноваження і з тією метою, для досягнення якої це повноваження надано. Особі з точки зору закону залишається підкоритися вимозі. Розсуд поліцейського передбачає ризик і визнання права на помилку, а отже, і права поліцейського на безперешкодне здійснення відповідного повноваження у встановлених законом межах.

Явно незаконними є вимоги і дії працівника поліції, котрі непередбачені Законом України «Про Національну поліцію», в тому числі, які суперечать передбаченим у його ст. ст. 6–12 принципам діяльності поліції, а також ті, що виходять за межі його компетенції (ст. 222 КУПАП). Наприклад, явно незаконним будуть катування затриманого, проникнення до житла особи без відповідної ухвали суду, обшук особи, яка втратила здатність орієнтуватися та самостійно пересуватися, поверхневий огляд особи іншої статі та інше.

Водночас слід відмежовувати від втручання в діяльність поліцейського дії посадових осіб та громадян, які вони здійснюють у зв'язку з виконанням службової або професійної діяльності, навіть якщо останні фізично і морально створюють поліцейському додаткові труднощі. Як приклад, можна навести демонтаж пам'яток історії, пов'язаних із радянською епохою, коли, з одного боку, поліція повинна бути з народом, а отже, з метою недопущення масових заворушень охороняє публічний порядок і безпеку, а з іншого – задля виконання покладених на них обов'язків порушує кримінальне провадження стосовно осіб, які самовільно розпоряджуються комунальною власністю [13].

Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-ХІІ журналіст має право перебувати в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, про що відкрито здійснювати аудіо-, відеозаписи, в тому числі дій поліцейських [14]. Таку діяльність не можна вважати втручанням у діяльність поліції, адже це відповідає загальноновизнаним міжнародним нормам.

Водночас ст. 36 Закону України «Про Національну поліцію» надає поліцейському право визначити відстань, на якій журналіст має працювати, адже обов'язковою для журналіста є вимога поліцейського залишити місце у зв'язку з забезпеченням публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей, для збереження та фіксації слідів правопорушення.

Особливо слід відзначити новелу Закону України «Про Національну поліцію», яка відповідає за незалежність професійної діяльності поліцейського. Це правило, згідно з яким поліцейський під час виконання покладених на нього обов'язків підпорядковується тільки своєму безпосередньому та прямому керівнику (ч. 3 ст. 62), і що ніхто не має права покласти на поліцейського виконання обов'язків, не визначених законом (ч. 5 ст. 62). Ці норми захищають поліцейського від можливих протизаконних вимог утриматися від виконання своїх професійних обов'язків від вищої ланки органів влади, особливо від осіб із вищим спеціальним званням, яким вони не підпорядковані по службі, дозволяє уникнути корупційної складової під час вирішення конкретних справ.

Висновки. Одним із найбільш важливих етапів реформи правоохоронних органів на шляху до європейської спільноти є оновлення чинного законодавства, що регламентує діяльність Національної поліції, в результаті чого внесені важливі зміни у правовий статус поліцейського. Аналіз чинного законодавства, яке регламентує діяльність нової поліції, на теперішній час у цілому відповідає стандартам правового статусу органів поліції у розвинених країнах Європи. Від якості і рівня ефективності роботи поліції, об'єктивності та неупе-

редженості її працівників безпосередньо залежать якість захисту прав та свобод громадян і стан забезпечення громадського порядку, соціальних відносин у суспільстві та, у кінцевому рахунку, – добробут у країні. Отже, без сумніву зазначена тематика ніколи не втратить актуальності і має отримати подальший науковий розвиток для вдосконалення системи та структури МВС України.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. // Голос України. – 2015. – № 141–142.
2. Концептуальні основи до реформування органів внутрішніх справ як складової правоохоронної системи та сектору безпеки і оборони України // Концептуальні підходи до реформування МВС у контексті загальнонаціонального плану реформ : інформаційно-аналітичні матеріали круглого столу від 16 квітня 2015 р. – К., 2015. – С. 56.
3. Цабрия Д.Д. Проблемы установления правового положения органа управления : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук / Д.Д. Цабрия. – М., 1976. – 19 с.
4. Куліш А.М. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України : монографія : в 2 ч. – Ч. 1 / А.М. Куліш. – Суми : Вид. Сум. держ. ун-ту, 2007. – 220 с.
5. Бандурка О.О. Управління державною податковою службою в Україні : монографія / О.О. Бандурка. – Х. : Вид. НУВС, 2005. – 326 с.
6. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 року № 3723-ХІІ // Голос України. – 5 січня. – 1994.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від від 07.12.1984 № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
8. Про План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають із її членства в Раді Європи: Указ Президента України від 12.01.2011 року № 24/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/24/2011>.
9. Б.П. Кондрашов, Ю.П. Соловей, В.В. Черников. Комментарий к Закону Российской Федерации «О милиции»: Изд. «Проспект», 6-е изд., переработанное и доп. – Москва, 2009. – 365 с.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Закон України від 14.07.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/596-19>.
11. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1443091534119044>.
12. Кондрашов Б.П., Соловей Ю.П., Черников В.В. Комментарий к Закону РФ «О милиции». – М.: ТК Велби, изд-во «Проспект», 2005.
13. Против участников сноса памятника Петровскому возбудили дело. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlasti.net/news/232989>.
14. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 року № 2782-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

